

HOOFDSTUK 1.

HET KIESGEDRAG BIJ DE LOKALE VERKIEZINGEN VAN 2018

BESTUDEERD

Régis Dandoy, Jérémy Dodeigne, Kristof Steyvers & Tom Verthé

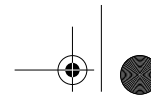
1. Relevantie van de studie van het kiesgedrag bij de lokale verkiezingen

Hoewel verkiezingen en kiesgedrag centraal staan in politiekwetenschappelijk onderzoek, zijn onze kennis en inzichten in de lokale patronen en dynamieken ervan verrassend gefragmenteerd en onvolledig. Bij het herlezen van bestaande studies ongeveer een decennium geleden besluit Marschall (2010: 471) dan ook ietwat pessimistisch: *'to say that a field of study of local elections exists would be a bit of an overstatement'*.

Vandaag is de wetenschappelijke belangstelling voor lokale verkiezingen en kiesgedrag in de gelaagde netwerksturing weliswaar toegenomen. Toch worden ze in de literatuur nog vaak benaderd als van lagere rang of verschillende aard. In het eerste geval beschouwen we ze als minder belangrijk of relevant. Lokale verkiezingen en kiesgedrag worden daarbij gezien als van tweede orde. Nationale omstandigheden en overwegingen leiden dan partijen en kiezers. Die laatsten voelen minder aansporing om op te komen (of stemmen alternatief blanco dan wel ongeldig) en neigen lokaal naar zogenaamd expressief stemgedrag (Clark & Krebs, 2012; Golder et al., 2017). De inzet is dus overwegend nationaal (waarbij kleine en/of nieuwe partijen beloofd worden en nationaal regerende partijen afgestraft).

In het tweede geval ligt de nadruk op de specifieke opdrachtstelling en het concrete beleidsportfolio van het meest burgernabije niveau. Lokale verkiezingen en kiesgedrag hebben daarbij bijzondere patronen en dynamieken. Persoonlijke contacten met kandidaten en/of plaatsgebonden beschouwingen (over politieke vraagstukken of actoren) kunnen dan nationale partijidentificatie of ideologische positie overschrijven (Oliver et al., 2012). Hier is de inzet eerst en vooral lokaal. Dit betekent verder ook dat plaatsen in verkiezingen en kiesgedrag kunnen variëren. De veelheid van lokale besturen toont vaak een spectrum in bepaalde kenmerken en evoluties en dat opent de vraag naar verklaringen voor gelijkenissen en verschillen daartussen.

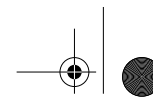
De meest actuele modellen proberen beide perspectieven te verweven. Ze combineren inzichten van verticale integratie (die het lokale verbindt met het bovenlokale) met horizontale variatie (die oog heeft voor de diversiteit tussen lokale entiteiten). Dit plaatst de inzet van de verkiezingen op een continuüm tussen lokaal en nationaal waarbij de exacte positie verschilt tussen individuen en besturen. Dat beïnvloedt uiteindelijk ook of en hoe mensen kiezen (Kjær & Steyvers, 2019).

We missen echter nog steeds systematische empirische bewijslast rond die lokale verkiezingen en kiesgedrag. Vele vragen blijven onbeantwoord of zelfs weinig verkend. Tegelijk opent dat mogelijkheden voor verder onderzoek. Dit is op zichzelf van belang maar ook voor het bredere domein van (ver)kiezen in de politicologie. Dat gaat voorbij de uitbreiding van bestaande kaders naar een weinig onderzocht niveau met een veelheid aan mogelijk diverse gevallen (Marschall et al., 2011). Het verrijkt ook de theorie aangezien: *'understanding differences in (...) local and national elections provides insight into the scope conditions for electoral studies (and) the underlying (...) dynamics'* (Harris et al., 2016: 8). Het lokale niveau is bovendien geschikt voor een gelaagde (i.e. *multilevel*) analyse waarbij het effect van context op individuele houdingen en gedrag (en of dan wel hoe beide interageren) diepgaander kan worden onderzocht (Oliver & Ha, 2007).

De bovenstaande vaststellingen gelden eigenlijk ook voor ons land. Er is uiteraard wel al wat onderzoek gevoerd naar de patronen en dynamieken van de lokale verkiezingen (Dandoy et al., 2013; Steyvers & De Ceuninck, 2013). Het grootste deel daarvan stelt echter scherp op de (aanloop naar de) verkiezingsdag en kijkt vanuit het geaggregeerde perspectief (waarbij voornamelijk de optelsom van kenmerken voor alle gemeenten wordt gemaakt). Vaak staat dan het gehele aanbod of succes van bepaalde (nationale) lijsten centraal en vergelijkt men met bovenlokale bevindingen. Deze benadering sluit aan bij de populaire opvatting van de lokale verkiezingen als barometer voor de bovenlokale krachtverhoudingen. Daarbij is er doorgaans minder aandacht voor de gelijkenissen en verschillen tussen gemeenten (al wordt er bij momenten zeker gedifferentieerd naar inwonertal of verstedelijking). Daarnaast is er specifiek recent onderzoek naar andere momenten in de verkiezingscyclus en/of aspecten daarvan. Zo hebben we meer zicht gekregen op de veelheid aan niet-nationale lijsten en hoe die zich wisselend tot hun nationale tegenhangers verhouden (Steyvers & Heyerick, 2017).

De literatuur is ook aangevuld met een individueel perspectief (waarbij we kijken vanuit de actoren in de gemeenten). Heel wat inzichten vloeien voort uit een langlopende reeks bevragingen bij voorzitters van lokale afdelingen van nationale partijen (zie bijvoorbeeld Buelens, Rihoux & Deschouwer, 2008; Deschouwer, Verthé & Rihoux, 2013). Zo weten we meer over de actoren die betrokken zijn bij de lijstvorming en de criteria die ze hanteren of over de eigenheid van lokaal campagnevoeren. Tevens is er aandacht voor meerderheidsvorming als zogenaamde tweede ronde van de lokale verkiezingen. In geval van coalities gaat het dan bijvoorbeeld over het onderhandelingsproces, de uiteindelijke partnerkeuze of de toebedeling van uitvoerende mandaten. Dit type onderzoek kijkt echter stevast vanuit de plaatselijke politieke bestuurders. Lokaal kiezersonderzoek liet in onze context veel langer op zich wachten. Het is pas sinds de gemeenteraadsverkiezingen van 2012 dat we zicht hebben op een aantal centrale kenmerken van het lokale keuzegedrag zoals de trouw waarmee dat al dan niet gebeurt, de motieven die dit onderbouwen, de mate waarin dat strategisch is of samenhangt met politiek vertrouwen en hoe dat alles doorheen lijsten dan wel via voorkeurstemmen werkt (Dassonneville et al., 2013). Dit kiezersonderzoek met meer dan 4700 respondenten gebeurde door middel van een exitpoll in 40 Belgische gemeenten en

werd opgezet door de *Interuniversitaire Attractiepool PartiRep*. Het kan als voorloper en fundament van de voorliggende studie worden beschouwd.

Toch blijven er tot op vandaag belangrijke leemtes. Dit boek tracht een deel daarvan te vullen. Het stelt scherp op de lokale verkiezingen van 14 oktober 2018. Daarbij staan vragen over het kiesgedrag en de kiesmotieven voor lijsten en/of (een of meerdere) kandidaten voor de gemeenteraadsverkiezingen centraal (die we in wisselende mate met hun bovenlokale tegenhangers vergelijken). Het betreft ook een aantal belangrijke verklarende variabelen (i.e. kenmerken of houdingen) voor verschillen hierin tussen gemeenten en/of kiezers. We steunen daarbij op de *Belgian Local Elections Study 2018*.

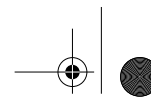
2. De lokale verkiezingen van 2018

De lokale verkiezingen van 14 oktober 2018 waren de eerste op een landelijke schaal na de regionale, federale en Europese verkiezingen van 2014.¹ In Vlaanderen leidde dat tot de vorming van de regering Bourgeois I (N-VA, CD&V en Open Vld). Dezelfde Vlaamse partijen maakten ook deel uit van de federale regering Michel I (met daarnaast de MR). In het zuiden van het land isoleerde die onuitgegeven situatie (een enkele Franstalige partij in een – volgens sommige oppositiepartijen – federale ‘Kamikazecoalitie’) de MR aanvankelijk van de andere politieke partijen. Voor de gewestelijke en gemeenschapsregeringen voerde de PS al snel coalitieonderhandelingen met cdH (Wallonië) en DéFI (Brussel en de Waals-Brusselse Federatie). Er deed zich later nog een onuitgegeven situatie voor: de Waalse regering Magnette (PS-cdH) werd in juli 2017 ten val gebracht door de beslissing van cdH-voorzitter Benoit Lutgen om niet meer te besturen met zijn socialistische partner. Deze beslissing werd genomen in het licht van verschillende politieke schandalen (denk aan de buitensporige vergoedingen in de sectorale commissies van de intercommunales PubliFin in Wallonië en SamuSocial in Brussel). Hoewel deze affaires talrijke mandatarissen vatten (m.i.v. deze van de MR en cdH in het geval van PubliFin), werden verschillende prominente socialisten met de vinger gewezen of zelfs aangeklaagd. Bijgevolg zou een constructieve motie van wantrouwen (de eerste in een gefedereerde entiteit in België) leiden tot de aanstelling van de nieuwe Waalse regering Borsus (MR-cdH).

Ze werden ook betrekkelijk kort voorafgaand aan de regionale, federale en Europese verkiezingen van 26 mei 2019 georganiseerd. Dit versterkte het traditionele beeld van de lokale verkiezingen als barometer die de populariteit van de bovenlokaal zetelende regeringen en de vooruitzichten voor de parlementsverkiezingen aangeeft. Dit was specifiek het geval door de lange periode zonder verkiezingen (uitzonderlijk in België). Terwijl er niet minder dan negen verkiezingscampagnes gevoerd werden op dertien jaar (tussen 1999 en 2012), waren de verkiezingen van 2018 de eerste georganiseerd in vier jaar. Tegen die nationale plot en cast speelden

¹ Met uitzondering van de tussentijdse verkiezing in de Waalse gemeente Vresse-sur-Semois in juni 2017.

LOKALE KIEZERS HEBBEN HUN VOORKEUR. DE GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN VAN 2018 GEANALYSEERD.

uiteraard ook lokale verhaallijnen en actoren voor wie het scenario aanving bij de vorige lokale verkiezingen van 2012.

Het door elkaar lopen van lokale en nationale patronen en dynamieken zien we in de ongelijke aanwezigheid en het succes van lokale afdelingen van nationale politieke partijen die samen met het amalgaam van niet-nationale lijsten de eigenheid van het lokale partijstelsel uitmaken (en daar zijn er eigenlijk 300 van in Vlaanderen, 262 in Wallonië² en 19 in Brussel). Het maakt de inzet van de lokale verkiezingen gelaagd en tot de arena van op elkaar inwerkende strijden met plaatselijke en landelijke overwegingen.

Ten eerste was er de vraag naar de dominantie op (centrum)rechts en bij uitbreiding welke partij zich de grootste op lokaal vlak mocht noemen. Daarbij stond vooral het duel tussen CD&V en N-VA centraal. Het lokale niveau was immers het enige in Vlaanderen waar die laatste partij de eerste (en ook Open Vld) nog moest laten voorgaan. De N-VA startte de campagne uiteraard wel onder een ander sterntje. In 2012 nationaliseerde ze de lokale verkiezingen als federale oppositiepartij (tegen Di Rupo I). Die strategie was de vermoedde hefboom voor een partij zonder sterke lokale verankering en bleek succesvol. Het lokale stemmenaandeel en de deelname aan meerderheden stegen (evenals de burgemeesterssjerpen met Antwerpen als symbool).

In 2018 maakte de N-VA echter ook deel uit van de federale regering. De christendemocraten en de regionalisten kwamen onder hun nationale lijstnaam en -nummer op in het gros van de gemeenten (met respectievelijk iets meer dan 83% en 88%). Van een echte machtswissel was echter geen sprake. CD&V bleef immers de grootste voor N-VA (daar waar de partijen deelnamen behaalden ze respectievelijk gemiddeld iets meer dan 28% tegen iets minder dan 21% van de stemmen) en deed dat ook in de meeste gemeenten. De partij scoorde lokaal als van oudsher goed in de provincies West-Vlaanderen (ze heroverde onder meer Brugge en behield Roeselare) en Limburg (waar Genk werd behouden maar Hasselt verloren). De N-VA bevestigde wel het burgemeesterschap van Antwerpen. Bart De Wever ruilde de CD&V (van vicepremier Peeters) echter in voor de sp.a en bracht zo de zogenaamde bourgondische coalitie op de been in de grootste stad van Vlaanderen. Ook in de centrumsteden Aalst, Hasselt, Sint-Niklaas en Turnhout leverde N-VA (opnieuw) de burgemeester. Verder deed de partij het lokaal vooral goed in de provincie Antwerpen (met name in de gele gordel rond de provinciehoofdstad en in de Kempen).

N-VA stak ook Open Vld voorbij, die op lokaal niveau de derde grootste werd. De liberalen kwamen in iets meer dan de helft van de Vlaamse gemeenten op onder hun nationale label en overtuigden daar gemiddeld een op vijf kiezers. Open Vld wist echter haar machtsbasis in de centrumsteden uit te breiden.³ Na Mechelen (waar de stadslijst van burgemeester Somers zelfs een absolute meerderheid be-

² Sinds de verkiezingen van 2018 staan er 253 gemeenten onder toezicht van het Waalse Gewest en negen (in de kantons Eupen en Saint-Vith) onder dat van de Duitstalige Gemeenschap.

³ De 13 Vlaamse centrumsteden zijn Aalst, Antwerpen, Brugge, Genk, Gent, Hasselt, Kortrijk, Leuven, Mechelen, Oostende, Roeselare, Sint-Niklaas en Turnhout.

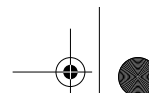
HOOFDSTUK 1. HET KIESGEDRAG BIJ DE LOKALE VERKIEZINGEN VAN 2018 BESTUDEERD

haalde) en Kortrijk kwamen ook Gent en Oostende uiteindelijk in liberale burgemeestershanden. Verder bleef ook Oost-Vlaanderen deels een blauwe gouv. Vlaams Belang (dat in om en bij de helft van de Vlaamse gemeenten opkwam) herstelde van opeenvolgende verkiezingsnederlagen (ze behaalde in die gemeenten gemiddeld iets meer dan 10% van de stemmen). De sterkste scores werden opgetekend in de Denderstreek (met Ninove als uitschieter) en in het Waasland. Het coron rond de partij hield echter stand.

Ten tweede woedde ook op (centrum)links een strijd om het marktleiderschap. Waar socialisten en groenen in 2012 nog betrekkelijk vaak in kartel naar de kiezer trokken, deden ze dat in 2018 veelal zelfstandig. Beide partijen kwamen op in om en bij de helft van de gemeenten (zij het niet steeds allebei). De sp.a bekoorde daar gemiddeld iets minder dan 14% van de kiezers. De partij moest echter heel wat centrumsteden uit handen geven (zoals Gent, Oostende of Brugge). Enkel in Leuven werd de sjerp mits een generatiewissel behouden (met de nieuwe burgemeester Ridouani). Ook in Antwerpen bleef de sp.a onder de verwachtingen. De overige successen waren schaarser en meer verspreid (met Vilvoorde als bekendste voorbeeld). De groenen behaalden gemiddeld iets minder dan 12% waar ze deelnamen. In vergelijking met de vorige lokale verkiezingen groeide het stemmenaandeel. Ook binnen een aantal geprofileerde kartels nam het aandeel groene verkozenen betekenisvol toe (zoals in Gent of Mechelen). Het meeste succes hebben groenen in meer verstedelijkte gemeenten en vaak traden ze daar ook tot meerderheden toe. Geen enkele centrumstad heeft echter een groene burgemeester. PVDA beperkte haar inzet tot een selectie van Vlaamse gemeenten. In enkele daarvan werden ook zetels behaald (dat lukte bijvoorbeeld in vijf centrumsteden). In Zelzate trad radicaal links voor het eerst toe tot een lokale bestuursmeerderheid.

Ten derde bleven ook verschillende soorten niet-nationale lijsten (d.i. zonder een beschermd letterwoord of nummer) relevant bij de lokale verkiezingen. In iets meer dan 82% van alle gemeenten namen dergelijke lijsten deel. Ze behaalden daar gemiddeld bijna 18% van de stemmen.

In Wallonië verschilt de politieke context op drie manieren. Ten eerste heeft het Gewest sinds de vijfde staatshervorming van 2001 uitgebreid gebruik gemaakt van haar bevoegdheid om de regels voor de organisatie van de lokale instellingen te bepalen. Sindsdien zien we een hervormingsproces van het lokale politieke leven met de aanpassingen ten gevolge van de *Code Wallon de la démocratie locale et de la décentralisation*: een constructieve motie van wantrouwen en het verbreken van het meerderheidspact in de loop van de legislatuur en de bijna rechtstreekse verkiezing van de burgemeester sinds de stembusgang van 2006. Voor de verkiezingen van 2018 werden nog bijkomende vernieuwingen aangenomen: het rits-principe met betrekking tot het geslacht van de kandidaten, de aanwezigheid van een minimumaandeel vrouwen en mannen in de schoot van het college (Pilet et al., 2020) en het einde van het devolutief effect van de lijststem (Dodeigne et al., 2020a). Deze institutionele verschillen versterken de autonomie van zowel de lokale afdelingen als de kandidaten ten opzichte van het hoofdkwartier van de nationale partijen.

Ten tweede kenmerkt het aandeel (en de electorale prestatie van) lokale lijsten Wallonië in vergelijking met Vlaanderen en Brussel maar ook met de rest van Europa (Reiser, 2008). Het gaat dan over lijsten zonder of met een minder sterke band met nationale partijen. Waar de stemming in Vlaanderen en Brussel dus sterk genationaliseerd is (waarbij lijsten veeleer lokale afdelingen zijn van nationale partijen) is deze in Wallonië meer gelokaliseerd. Deze tendens is zelfs meer uitgesproken bij de laatste stembuslag met een daling van 54,8% (2012) tot 46,4% (2018) in de aanwezigheid van nationale of daarmee verwante lijsten (Dodeigne et al., 2020b). Dit fenomeen maakt de directe analyse van de prestaties van de partijen heel wat ingewikkelder.

Ten derde en gezien de politieke schandalen, vonden de verkiezingen van 2018 plaats in een context van verzet tegen de drie traditionele partijfamilies. Vergeleken met de verkiezingen van 2012 vertaalt dat in een betekenisvolle groei van lijsten van de radicaal rechtse *Parti Populaire* (51 in 2018 of zes keer meer dan in 2012) (Dodeigne et al., 2020b) en ook in het toenemend gebruik van het label 'burgerlijst' (Jacquet et al., 2020). Bepaalde traditionele partijen neigden ernaar op deze ontwikkelingen in te spelen door hun campagne strategie aan te passen (Close et al., 2020) of door het partijpolitieke en professionele karakter van de kandidaten op hun lijsten te matigen (Dodeigne et al., 2020c). Door voorzitter Benoit Lutgen van cdH werden de lokale afdelingen toegelaten tot zelfs aangemoedigd om het officiële label van de partij niet te gebruiken om zo meer open, minder partijpolitiek of meer burgergericht te lijken. Het aantal lijsten van cdH werd bijgevolg gedeeld door drie, met slechts 48 lijsten in Wallonië en Brussel (hoofdzakelijk de voorkeur gevend aan het gebruik van het label van cdH in gemeenten waar die strategie de sterkste kans op succes had).

Uiteindelijk is het verzet tegen de drie traditionele partijfamilies ook te zien in de toenemende fragmentering van de Franstalige partijsystemen, zoals die de Nederlandstalige partijsystemen kenmerkt sinds het midden van de jaren 2000. Ondanks enkele specifieke evoluties bleven de Franstalige partijsystemen relatief stabiel doorheen de tijd: zij werden georganiseerd rond twee grote partijen (PS en MR) en respectievelijk twee middelgrote in Wallonië (cdH en Ecolo) en drie in Brussel (cdH, Ecolo en DéFI). De krachtsverhoudingen zijn nu echter grotendeels veranderd.

Ook al is ze historisch een dominante actor in de Brusselse regio, toch eindigt de MR met 18,9% op de derde plaats bij de verkiezingen in de 19 gemeenten na Ecolo (21,4%) en de PS (20,7). De nederlaag van de MR wordt versterkt daags na verkiezingen aangezien de liberale partij slechts 2 burgemeesters binnenhaalt (tegen 7 voor de PS) en wordt geweerd uit een aantal gemeentelijke meerderheden. De PS haalt echter geen voordeel uit het onderpresteren van de liberalen, aangezien Ecolo de grootste partij wordt in de Brusselse regio. Ze blijft wel de partij met de meeste burgemeesters in de 19 gemeenten, waaronder Brussel, Anderlecht en Sint-Jans-Molenbeek.

HOOFDSTUK 1. HET KIESGEDRAG BIJ DE LOKALE VERKIEZINGEN VAN 2018 BESTUDEERD

Hoewel de PS de leidende partij blijft in Wallonië (Close et al., 2020) gaat dit ten koste van een aanzienlijke overstap van kiezers naar de PTB. Daarbij heeft de PTB het aanbod van haar lijsten niet sterk verhoogd (van 16 naar 19 lijsten vergeleken met 2012) maar veeleer strategisch ingezet op de voormalige industriële bolwerken in Luik en Henegouwen om deze onder controle te krijgen. In verschillende rode gemeenten zal de partij de historische electorale overheersing van de PS sterk betwisten. Zo wordt ze de tweede partij in Charleroi, La Louvière, Seraing en Herstal en de derde partij in Luik. In Brussel gaat het aantal raadsleden van twee naar 35. Deze overwinningen in de stembus zullen echter niet concreter worden na de verkiezingen: alle onderhandelingen tussen de PS en de PTB mislukken. Waarnemers zeggen dat geen van beide echt met de andere partner wil regeren, maar dat de resultaten dwongen tot het starten van de onderhandelingen om aan het signaal van de kiezer tegemoet te komen.

De partij Ecolo is vervolgens de andere grote winnaar van de stembusslag, bepaalde media maken zelfs gewag van een 'groene golf' bij de verkiezingen van oktober 2018. We kunnen daar duidelijk bevestiging voor vinden wat betreft de resultaten van de verkiezingen in het Brusselse Gewest, waar de partij zich in alliantie met Groen presenteerde in bijna alle gemeenten, behalve in Sint-Jans-Molenbeek. Ecolo vestigt zichzelf als eerste politieke partij in drie Brusselse gemeenten, waaronder Elsene. Ze sluit bovendien niet minder dan 14 meerderheidsovereenkomsten af en verkrijgt drie burgemeesters. Ondanks verschillende nieuwe meerderheidsovereenkomsten, zetten de ecologisten in Wallonië een meer beperkte prestatie neer met resultaten die enkele procentpunten lager liggen dan voor hun Brusselse tegenhangers.

Hoewel de partij een algemene neergang kent in Wallonië en Brussel, slaagde de cdH er niettemin in om drie burgemeesterschappen te behouden in die laatste regio en deel uit te maken van acht colleges, in sommige gevallen alleen, in alliantie met CD&V of zelfs onder een lokaal label. Deze bijna lineaire verkiezingserosie van cdH in de afgelopen twee decennia creëerde echter een vacuüm in het centrum van het Franstalige politieke spectrum. Het is die ruimte die DéFI (bekend onder haar oude naam FDF) zal proberen in te nemen om haar kiezersbereik te verbreden buiten gemeenten in Brussel en haar rand. Ondanks enkele doorbraken (met name in de provincie Namen) waren de verkiezingsresultaten gemengd met 40 gemeentelijke verkozenen in Wallonië, terwijl partijvoorzitter Olivier Maingain 100 raadsleden als doel vooropstelde. In het Brussels Gewest slaagt DéFI erin aan kop te eindigen in drie gemeenten waaronder Schaarbeek, deel uit te maken van negen colleges en twee burgemeesterschappen te bekomen. Uiteindelijk hebben de verkiezingsresultaten van 2018 het evenwicht op de Franstalige politieke scene verstoord met de doorbraak van nieuwe partijen en de terugtrekking van de traditionele politieke families in een context van wantrouwen tegenover de politieke klasse.

In deze inleiding bespreken we verder eerst het opzet, de methode en de gegevens van de exitpoll. Vervolgens staan we stil bij enkele kernkenmerken van de in het onderzoek betrokken kiezers en hun kiesgedrag bij de lokale verkiezingen. We geven ten slotte een overzicht van de rest van het boek. Daarin vatten we de belangrijkste vragen en vaststellingen van de daaropvolgende hoofdstukken samen en maken we enkele overstijgende beschouwingen.

3. De *Belgian Local Elections Study 2018*: opzet, methode en gegevens

3.1. Algemeen opzet: een exitpoll in consortium

Om de bovenstaande vragen te bestuderen werd de *Belgian Local Elections Study 2018* opgezet. Dit project maakte gebruik van een nieuwe exitpoll bij kiezers. Die gebeurde vlak na het verlaten van het stembureau. Dat heeft de voorkeur op een bevraging een tijd na de verkiezingsdag wat in veel onderzoek domineert. Zo worden vergissingen of vertekeningen in de herinnering aan de stembusgang vermindert. Het geheugen kan kiezers immers in de steek laten (zeker bij mogelijk complexe beslissingen zoals het uitbrengen van verschillende voorkeurstemmen). Daarnaast kunnen kiezers hun gerapporteerde stemkeuze aanpassen na het bekendmaken van de resultaten en de interpretatie daarvan door partijen, kandidaten, media of hun bredere sociale netwerk. Om die ruis te verminderen is een exitpoll als bevragingsmethode aangewezen (Dassonneville et al., 2013). De exitpoll was dus niet voorspellend bedoeld voor het succes van lijsten en/of kandidaten in specifieke gemeenten op de verkiezingsavond nog voor de bekendmaking van de resultaten. We wilden hiermee wel tot een staal van kiezers komen representatief voor het land.

Dergelijke exitpoll vraagt intens veldwerk voor, tijdens en na de verkiezingsdag. Dat is enkel mogelijk mits interuniversitaire samenwerking. Het project brengt dan ook politieke wetenschappers uit de drie regio's van België samen in een consortium. Concreet gaat het om onderzoekers van de Universiteit Gent (die ook het project coördineerde), Universiteit Antwerpen, Universiteit Hasselt, Vrije Universiteit Brussel, Université Libre de Bruxelles, Université Catholique de Louvain en de Université de Namur.⁴ Het consortium werkte ook samen met een aantal mediapartners als VRT, RTBF, Knack en Le Vif om de eerste resultaten te verspreiden naar het brede publiek. Het consortium kon bouwen op de eerdere ervaringen van de *Interuniversitaire Attractiepool PartiRep* voor de lokale verkiezingen van 2012. We baseerden ons in de voorliggende studie dan ook op het kader dat toen werd ontwikkeld met enkele toevoegingen en aanpassingen (Dassonneville et al., 2012).

⁴ Met als hoofdonderzoekers: Prof. Kristof Steyvers (UGent), Prof. Peter Thijssen (UA), Prof. Johan Ackaert (U Hasselt), Prof. Silvia Erzeel (VUB), Prof. Jean-Benoit Pilet (ULB), Prof. Min Reuchamps (UCL) en Prof. Jérémy Dodeigne (UNamur). Met als projectmanagers: Dr. Tom Verthé en Dr. Régis Dandoy (beide UGent).

De bevoegde ethische commissies van deze instellingen gaven advies en toestemming voor de exitpoll. Daarbij werd bijzondere aandacht besteed aan het correcte verloop van de stembusgang en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de kiezers.

3.2. Instrumenten: *mock-ballot* en vragenlijst

Kiezers die instemden met deelname (cf. veldwerk) doorliepen eerst een *mock-ballot* en daarna de vragenlijst.⁵ Met de *mock-ballot* hernamen de kiezers hun recente stemgedrag in een vorm die dit zo dicht mogelijk benaderde (Pilet et al., 2013). Zo kregen we zicht op de lijst en/of de kandida(a)t(en) waarvoor werd gekozen. De *mock-ballot* diende ook als filter voor de vragenlijst die zo meer op maat van de betrokken kiezer kon worden afgenomen. Zo heeft het bijvoorbeeld geen zin om een kiezer vragen te stellen over voorkeurstemmen indien deze een lijststem heeft uitgebracht. De *mock-ballot* omvatte enerzijds alle deelnemende lijsten in de betrokken gemeente (m.i.v. hun nummer en naam). Anderzijds, voor elke lijst de exacte namen en voornamen van alle kandidaten. De *mock-ballot* werd geïntegreerd in de applicatie voor de gegevensverzameling. We volgden daarbij de logica van het elektronisch stemmen. De kiezers kregen dus eerst een overzicht van alle deelnemende lijsten en dienden daaruit een keuze te maken (met ook de optie blanco of ongeldig). Daarna werd de betrokken kandidatenlijst zichtbaar. Kiezers dienden vervolgens hun lijststem en/of voorkeurstem voor een of meerdere kandidaten te herhalen en te bevestigen. Aan hen die een voorkeurstem uitbrachten, werd ook gevraagd de verkiesbaarheid van enkele geselecteerde kandidaten in te schatten.

Met de vragenlijst peilden we verder naar stemmotieven en -gedrag en daarmee verbonden factoren. Deze werd afgenomen door een interviewer. De vragenlijst werd beperkt met het oog op de respons en zo begrijpelijk mogelijk opgesteld. Dit gebeurde in het Nederlands en het Frans (door leden van het consortium in hun moedertaal). Beide versies werden onderling maximaal op elkaar afgestemd. De lijst bevatte uiteindelijk 34 vragen die in ongeveer 15' konden worden beantwoord. Het eerste deel ging dieper in op het profiel van de respondent (bijvoorbeeld geslacht, leeftijd, opleidingsniveau of nationaliteit). Het tweede bekeek diens stemmotieven en -gedrag (voor de verschillende bevroegde niveaus). Hier kwamen ook een aantal politieke houdingen aan bod die als belangrijk gezien worden voor het stemmen (bijvoorbeeld politieke interesse, links-rechts positie of partij- en thema-identificatie). Het derde deel bestond uit een aantal vragen over het uitbrengen van een voorkeurstem (bijvoorbeeld motieven om dit (niet) te doen of bekendheid met kandidaten). Het vierde deel had ten slotte aandacht voor enkele andere politieke houdingen (bijvoorbeeld belang gehecht aan verschillende niveaus, tevredenheid met de democratie of politiek vertrouwen en effectiviteit).

⁵ Voor vragen die verband hielden met het eigenlijke stemgedrag (voor de verschillende bevroegde niveaus) konden kiezers die dat wensten zelf gegevens invoeren (en was enkel technische ondersteuning van de interviewer mogelijk). Voor de andere vragen bleef dit in handen van de interviewer (maar konden kiezers de invoer meevolgen).

3.3. Steekproef: gemeenten en stembureaus

Het onderzoek wilde tot een representatieve steekproef komen van kiezers in België. Dit impliceert dat elke kiezer een gelijke kans had om bevraagd te worden door een van onze onderzoekers. Gezien de verschillende lokale verkiezingen, is een willekeurige steekproeftrekking complexer dan bij een enkele nationale verkiezing. Rekening houdend met deze specificiteit omvatte de steekproef 45 gemeenten geselecteerd op basis van een procedure in twee stappen (zie figuur 1.1).⁶

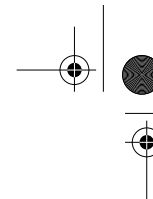
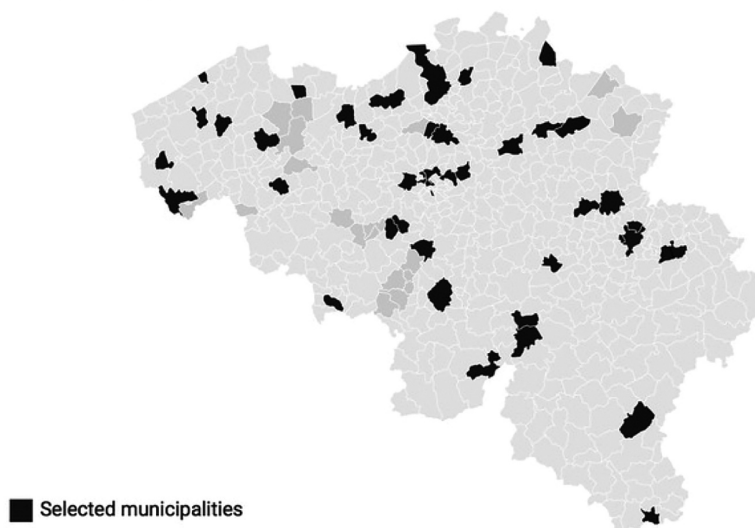
Ten eerste repliceerden we de selectie van 38 gemeenten uit de exitpoll van 2012 met het oog op een vergelijking doorheen de tijd.⁷ Deze willekeurige selectie was gebaseerd op een gestratificeerde procedure in twee stappen die vertrok van de typologie van socio-economische clusters van Dexia. Eerst werd het aantal gemeenten in elke cluster bepaald in de steekproef, in verhouding tot het aandeel kiezers van elke cluster in België. Vervolgens werden de gemeenten getrokken op basis van hun NIS-code, om een geografische verdeling van gemeenten binnen elke Dexia-cluster te verzekeren.

Ten tweede sloot onze steekproef zeven nieuwe landelijke of semi-verstedelijkte kleinschalige gemeenten in. Daarmee wilden we een voldoende aantal waarnemingen bekomen om statistische verschillen te bepalen tussen types van gemeenten. De procedure van 2012 had de verdienste een willekeurige en gediversifieerde steekproef van kiezers in België samen te stellen. De grote verstedelijkte gemeenten waren daarin sterk vertegenwoordigd (terecht aangezien een groot deel van de kiezers zich daar bevinden). Onze techniek van steekproeftrekking laat echter toe het kiesgedrag niet enkel op basis van representatieve waarnemingen van kiezers maar ook van types van gemeenten te bestuderen.

⁶ Lijst van gemeenten: Aarschot, Antwerpen, Anzegem, Beringen, Berlare, Bredene, Brussel (stad), Charleroi, Deinze, Dilbeek, Dinant, Doische, Dour, Eeklo, Heers, Héron, Herstal, Heuvelland, Jette, Koekelare, Kortenberg, La Louvière, Liège, Lochristi, Mechelen, Musson, Nivelles, Pepinster, Rebecq, Saint-Nicolas (Liège), Schilde, Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Joost-ten-Node, Sint-Niklaas, Tessenderlo, Tiel, Tongeren, Torhout, Tubize, Vaux-sur-Sûre, Verviers, Vleteren, Willebroek, Yvoir en Zaventem.

⁷ De steekproef van de exitpoll 2012 omvatte 40 gemeenten. De burgemeester van Blankenberge weigerde echter de organisatie van de exitpoll op het grondgebied van de gemeente. Deze gemeente werd vervangen door het vergelijkbare Bredene. Gezien de late weigering door de burgemeester van Arendonk werd deze gemeente niet vervangen door een vergelijkbare. Gezien de fusies van de gemeenten Neerpelt en Overpelt en de gemeenten Nevele en Deinze, werd de nieuwe gemeente Pelt uitgesloten terwijl de nieuwe gemeente Deinze werd weerhouden. Strikt genomen kunnen we dus voor 36 gemeenten doorheen de tijd vergelijken.

Figuur 1.1. Kaart met de 45 gemeenten geselecteerd in de steekproef

Om een representatieve steekproef te verzekeren waarbij elke kiezer over een gelijke kans beschikte om bevestigd te worden, werden de stembureaus binnen de gemeenten ook willekeurig gekozen (met deze van 2012 als referentiepunt). In totaal werden 114 teams van twee onderzoekers toegewezen aan de stembureaus in de 45 gemeenten in de steekproef. Het aantal bevestigde kiezers stond in verhouding met het inwonertal van de gemeenten, het aantal teams onderzoekers met de schaal van gemeenten met een minimum van één team per gemeente en een maximum van zes in de grootste gemeenten (bijvoorbeeld in Antwerpen). In een aantal gemeenten werden bijkomende teams ingezet in welbepaalde stembureaus om een betere vertegenwoordiging van kiezers met een migratieachtergrond te bekomen.⁸

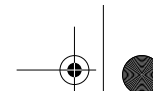
3.4. Veldwerk: voorbereiding en afname

Voorafgaand aan het veldwerk informeerden we de burgemeester, de algemeen directeur en de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau van de geselecteerde gemeenten over het doel en het opzet van het onderzoek. We vroegen hen ook de toestemming.

Voor het eigenlijke veldwerk deden we een beroep op jobstudenten. Deze werden gerekruteerd en getraind door elk van de partners. Op 14 oktober vatten 228 studenten post bij het hen toegewezen stembureau. Ze deden dat in teams van 2 personen.⁹ Dit gedurende de hele openingsperiode van het betrokken stembureau.

⁸ Het gaat dan om Antwerpen, Brussel, Jette, Sint-Jans-Molenbeek en Sint-Joost-Ten-Node.

⁹ Tweetalig in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de Vlaamse Rand.

Elke student beschikte over een gehuurde tablet met de applicatie voor de gegevensverzameling en reservemateriaal. De partners organiseerden fysieke en telefonische ondersteuning in geval van problemen.

De jobstudenten benaderden elke vijfde kiezer die het stembureau verliet. Dit verzekert een willekeurige selectie. Ze nodigden deze kiezer uit tot deelname aan het onderzoek via een standaardprotocol. Weigeringen werden genoteerd (m.i.v. het geslacht van de weigeraar). Kiezers die wensten deel te nemen, kregen eerst een informatieformulier en bevestigden dit via de applicatie voor de gegevensverzameling. Ze konden ook hun gewenste taal kiezen. Daarna startte de afname van de exitpoll. Na elke weigering of (gedeeltelijke) afname telden de jobstudenten opnieuw tot de vijfde kiezer die het stembureau verliet en nodigde ze deze uit om deel te nemen aan de bevraging. Na het sluiten van het stembureau vulden de jobstudenten een rapport in. Ze dienden de verzamelde gegevens ook op te laden op een online platform (dit werd gecontroleerd door de partners).

3.5. Na het veldwerk: respons en representativiteit

De gegevens werden opgeslagen op een centrale server. Het geheel van de vragenlijsten werd vervolgens geïntegreerd in een gegevensbestand dat alle in de stembureaus benaderde kiezers (met inbegrip van de weigeraars) en alle vragen (met inbegrip van deze waarvoor de kiezer niet wenste te antwoorden) samenbracht. Dit gegevensbestand werd dan omgevormd om de persoonlijke levenssfeer te beschermen en te verzekeren dat geen enkele kiezer geïdentificeerd kon worden door de antwoorden op de vragenlijst. De kwaliteit van het werk van elk van de studenten werd ook nagegaan op basis van hun rapportering over het veldwerk en op een statistische grondslag. Incoherente antwoorden en technische vergissingen werden uit het gegevensbestand verwijderd.

Op een totaal van 12.637 kiezers benaderd bij het verlaten van het stembureau,¹⁰ bedroeg de responsgraad (d.i. de graad van acceptatie om met het beantwoorden van de vragenlijst te beginnen) 43,6%. De responsgraad kwam in de buurt van de helft van de kiezers in Brussel (50,5%) en Wallonië (49,4%), terwijl deze aanzienlijk lager lag in Vlaanderen (39,3%).¹¹ De responsgraad in socio-economisch armere gemeenten was op een vergelijkbare manier hoger dan in rijkere gemeenten. De responsgraad verschilde heel weinig al naargelang het geslacht van de respondent, waarbij mannen een iets grotere neiging hadden om deel te nemen (50,7%) dan vrouwen (49,3%). We vinden vergelijkbare cijfers in de drie regio's van het land. De verschillen al naargelang het geslacht zijn niet significant in Brussel.

Om de representativiteit van de bekomen steekproef van kiezers te bepalen, hebben we hun geslacht, regio en leeftijdscategorie vergeleken met die van de officiële

¹⁰ Dit aantal heeft betrekking op de nationale steekproef en de bijkomende stembureaus bevestigd met het oog op een bijkomende respons van kiezers met een migratieachtergrond.

¹¹ Die verschillen tussen de regio's zijn te verklaren door het type gemeenten waar het onderzoek plaatsvond, aangezien de verstedelijkte (51,1%) en de landelijke (49,7%) gemeenten een significant hogere responsgraad lieten optekenen dan de semi-verstedelijkte (37,9%). De semi-verstedelijkte gemeenten zijn talrijker in Vlaanderen dan in Wallonië en Brussel.

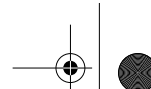
bevolkingsstatistieken.¹² Zoals verwacht (door zelfselectie in de toestemming tot deelname) bleken bepaalde groepen dan onder- of oververtegenwoordigd. We kunnen die representativiteit wel verhogen door te werken met wegingscoëfficiënten. We hebben deze dan ook bepaald voor respondenten die respectievelijk de *mock-ballot* invulden en minstens een bepaald deel van de vragenlijst invulden. We deden dat voor (de combinatie van) geslacht, regio en leeftijdscategorie. De gecombineerde wegingscoëfficiënten worden toegepast bij het beschrijven van onze onderzoeksresultaten. We kunnen dat uiteindelijk doen voor 3978 respondenten.

4. Kiezers en hun kiesgedrag bij de lokale verkiezingen: kernkenmerken

De politiekwetenschappelijke literatuur heeft een lange traditie in het analyseren van stemgedrag. Sinds de vroegste modellen van de jaren 1950 hebben politicologen getracht de kenmerken van kiezers te bepalen die hun steun voor een bepaalde partij verklaren. De eerste modellen benadrukten het belang van sociodemografische variabelen ('kiezers stemmen zoals ze maatschappelijk zijn', Lazarsfeld et al., 1944) en van partijidentificatie (de psychologische en gevoelsmatige relatie en kiezersloyaliteit t.a.v. een partij, Campbell et al., 1960). De zuilstructuur van de Belgische samenleving was daarbij lang een factor van grote stabiliteit voor het partijsysteem: elk lid van een bepaalde maatschappelijke groep (katholieken, liberalen en socialisten) werd 'van wieg tot graf' gesocialiseerd in de ideologie van de zuil. En deze kiezers identificeerden zich met de partij die daarmee geassocieerd werd (het echte politieke speerpunt van de zuil) en steunden die loyaal.

Hoewel beide modellen gebaseerd waren op relatief tegengestelde veronderstellingen, bleken hun conclusies vergelijkbaar: de stem van de kiezer was in sterke mate voorbeschikt. Deze resultaten schudden het theoretische beeld door elkaar van een rationele, geïnformeerde en kritische kiezer die zijn gedrag aanpaste aan elke verkiezingscontext. Deze vaststelling werd lang bevestigd in Westerse democratieën (m.i.v. België) tot de jaren 1970 en 1980. Sindsdien zien we het fenomeen van *partisan dealignment* in het licht van een herijking van het politieke aanbod (ecologische en radicaal rechtse partijen in een context van globalisering, Inglehart, 1977) en van generaties in het electoraat (met de massale komst van hoger opgeleide kiezers, meer autonoom en op afstand van de partijen, Nie et al., 1979). Als gevolg hiervan wordt het stemgedrag steeds volatieler en minder voorspelbaar door structurele sociodemografische variabelen en partijidentificatie. Het aandeel volatiële kiezers (die van partij wisselen tussen twee verkiezingen) verdubbelde zo in België tussen 1980 (15%) en het einde van de jaren 2000 (40%). Dit aandeel is nu gestabiliseerd (Dassoneville, 2015). Voortaan krijgen de conjuncturele aangelegenheden van een verkiezing (zoals het bilan van een regering, politieke schandalen of de aanwezigheid van een charismatische leider) een steeds belangrijker gewicht in de beslissing van de kiezer. Daarom bestuderen wij in onze analyse niet

¹² Een vergelijking met de officiële kiezerslijsten is immers niet mogelijk.

alleen het effect van de sociodemografische kenmerken van kiezers, maar ook hun houding ten aanzien van bepaalde kwesties (voor 2018 zijn deze van vertrouwen en tevredenheid bijzonder opvallend zoals hieronder besproken).

De tabellen 1.1 en 1.2 tonen de relaties tussen de sociodemografische kenmerken van kiezers (leeftijd, geslacht, opleiding en religie) en hun stemkeuze bij de verkiezingen van 14 oktober 2018. De tabellen worden weergegeven per taalgroep (waarbij we de Nederlandstalige kiezers in Vlaanderen en Brussel groeperen, evenals de Franstalige kiezers in Wallonië en Brussel). Voor de partijkeuze maken we een onderscheid tussen de keuze voor een nationale (d.i. parlementaire) partij, een lokale lijst, een kartellijst van nationale partijen en blanco stemmen. Voor elk sociodemografisch kenmerk geven de percentages in de kolommen de verdeling van de kiezers weer binnen elke partij. Aangezien de laatste kolom het gemiddelde van de Nederlandstalige en Franstalige kiezers aangeeft, kunnen we bepalen in hoeverre de kiezers van elke partij afwijken van de gemiddelde Nederlandstalige en Franstalige kiezer of deze benaderen. De statistische test controleert of de waargenomen verschillen als significant mogen worden beschouwd.

Ten eerste zien we voor leeftijd dat de oudste kiezers (65+) talrijker zijn bij CD&V (+5 procentpunten in vergelijking met de gemiddelde Nederlandstalige kiezer), Vlaams Belang (+5 punten) en in mindere mate N-VA (+3 punten). Dit kan worden verklaard door het meer traditionele en conservatieve electoraat van deze partijen, dat vaak talrijker is onder de oudere bevolkingsgroepen. Aan Franstalige kant lijkt alleen DéFI zich te onderscheiden door een ouder electoraat (bijna 10 procentpunten meer). Anderzijds zijn de hoogste percentages jongste kiezers (18-34 jaar) te vinden bij de ecologische partijen en bij de PTB-PVDA (maar dan vooral in het noorden van het land, aangezien de leeftijdsvariabele niet statistisch significant is voor de Franstalige verschillen). Ten slotte zijn de jongste kiezers (18-34 jaar) meestal talrijker onder de blanco stemmers, aan beide zijden van de taalgrens. Bij de Nederlandstaligen vertegenwoordigen ze 55,4% van deze kiezers in onze steekproef (20 procentpunten meer dan de gemiddelde kiezer); bij de Franstaligen zijn zij 49,2% van de blanco stemmers (+10 punten). Dit is een verontrustende vaststelling die het dubbele gezicht van Belgische jonge kiezers benadrukt: terwijl een deel van hen actief deelnam aan de wekelijkse klimaatmarsen in 2018-2019, lijkt een ander gekenmerkt door politieke apathie in het licht van het huidige partijaanbod. We moeten echter in het achterhoofd houden dat deze twee gedragingen niet noodzakelijk elkaars tegengestelde zijn. Ze hebben immers een vorm van contestatie gemeen. Deze resultaten nopen ons ook tot voorzichtigheid in analyses van sociale categorieën zoals 'jongeren'. Deze vormen zelden homogene groepen met identiek gedrag.

Ten tweede zien we dat het geslacht van de kiezers tot heel verschillende verkiezingskeuzes leidt. De steun voor het Vlaams Belang was vooral groot bij mannelijke kiezers: bijna twee derde van deze partijkiezers (terwijl ze de helft van de kiezers vormen in onze steekproef). Nederlandstalige vrouwen ondersteunden vaker partijen zoals Groen (+8 punten) en Open Vld (+4 punten). Dit kan ook worden waargenomen voor de Franstalige kiezers bij Ecolo (+5 punten), MR (+4 punten) en vooral DéFI (+6 punten) zij het met marginaal significante verschillen ($p = 0.11$).

HOOFDSTUK 1. HET KIESGEDRAG BIJ DE LOKALE VERKIEZINGEN VAN 2018 BESTUDEERD

Franstalige mannen daarentegen zijn oververtegenwoordigd in de blanco stemcategorie. Het lijkt er dus op dat het afwijzen van de gevestigde partijen – hoewel geuit in verschillend gedrag en verhoudingen aan beide zijden van de taalgrens – meer uitgesproken is bij de mannelijke kiezer met steun voor radicaal rechts (Nederlandstaligen) of blanco stemmen (Franstaligen).

Ten derde laat onze analyse zien dat het opleidingsniveau een belangrijke bepalende factor blijft voor het verkiezingsgedrag. Het bevestigt een klassieke electorale breuklijn. Enerzijds hebben de PP (39%) het Vlaams Belang (24%) en de blanco stemmen (21%) de hoogste percentages lager opgeleiden (hooguit lager secundair diploma) in vergelijking met de gemiddelde Nederlandstalige (13%) en Franstalige (17%) kiezer. Anderzijds is het niet verwonderlijk om meer mensen met een lager opleidingsniveau te vinden bij de linkse partijen die de meest behoeftige en onzekere burgers willen verdedigen en hun stem vertolken (dit maatschappelijk en menselijk kapitaal hangt immers samen met de socio-economische levensstandaard). Zo liggen de percentages hoger dan het gemiddelde van hun politieke ruimte bij de kiezers van sp.a (19%), de PTB (25%) en – minder verwacht – bij DéFI (25%). Ten slotte bevestigen de resultaten voorgaand verkiezingsonderzoek: we zien een hoger percentage kiezers met een diploma hoger onderwijs bij de ecologisten (met respectievelijk 59% en 53% voor Groen en Ecolo) en ook bij Open Vld (57%) (maar niet bij MR). Dit terwijl het aandeel van de gemiddelde Nederlandstalige en Franstalige kiezer met dit opleidingsniveau respectievelijk 47% en 40% is.

Het laatste sociodemografische kenmerk betreft de religie en de filosofische overtuiging van de kiezers. Hoewel de secularisatie van de moderne samenlevingen het gewicht van religieuze instellingen en vraagstukken in politieke systemen geleidelijk heeft verminderd, is het duidelijk dat het geloof van de kiezers een discriminerende factor blijft bij de verkiezingskeuze. De sociaal-culturele links-rechts as is vooral aan de Vlaamse kant heel duidelijk waarneembaar. Dit is een breuklijn waar bij rechtse partijen de meer conservatieve waarden belichamen en linkse de meer progressieve. Terwijl 44% van de Nederlandstalige kiezers zichzelf christelijk (en vooral katholiek) noemt, zijn dat er 63% bij CD&V, 51% bij Vlaams Belang en 49% bij N-VA. Het christelijke electoraat is aanzienlijk kleiner in het zuiden van het land (35%) maar meer aanwezig bij MR-kiezers (41%), lokale lijsten (42%) en DéFI (43%). Omgekeerd trekken ecologische en socialistische partijen verhoudingsgewijs meer atheïsten, vrijzinnigen en niet-gelovige kiezers aan. Hoewel deze categorie respectievelijk 48% en 45% van de Nederlandstalige en Franstalige kiezers vertegenwoordigt, zijn dat er 64% bij Groen, 57% bij Ecolo en 56% bij PVDA (maar niet zo in het zuiden van het land waar dit rond het gemiddelde blijft). Ten slotte moet worden opgemerkt dat moslims vaker vertegenwoordigd zijn bij linkse partijen (PS, sp.a en PVDA-PTB) maar bijzonder slecht bij N-VA en Vlaams Belang.

Tabel 1.1. Socio-structurele kenmerken van de Nederlandstalige kiezers per partij (%)

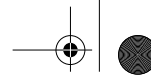
	Blanco	CD&V	Groen	Kartel	Lokaal	N-VA	Open Vld	PVDA	sp.a	VB	Totaal
Leeftijd***											
18-34	55,4	30,2	45,5	44,1	36,8	29,6	33,2	46,4	33,0	25,3	35,1
35-44	12,2	16,1	20,7	13,6	15,6	14,3	17,4	17,9	15,1	11,1	15,8
45-54	14,9	17,0	12,7	22,0	18,6	18,4	20,5	10,7	18,2	24,2	17,7
55-64	8,1	14,8	11,0	10,2	15,6	18,8	12,6	16,1	18,6	18,2	15,4
65+	9,5	21,9	10,0	10,2	13,4	19,0	16,3	8,9	15,1	21,2	16,0
Geslacht**											
Man	53,9	50,1	44,0	46,7	53,2	55,5	46,9	58,6	55,1	64,7	52,2
Vrouw	46,1	49,9	56,0	53,3	46,8	44,5	53,1	41,4	44,9	35,3	47,8
Opleiding***											
Geen/lager	4,2	3,9	4,0	8,5	4,4	3,6	3,2	5,4	4,0	2,2	4,0
Lager middelbaar	16,9	9,3	5,8	8,5	7,8	10,5	3,2	8,9	12,6	21,5	9,4
Hoger middelbaar	49,3	35,5	31,4	28,8	37,5	39,5	36,7	41,1	51,1	51,6	39,2
Hoger niet-universitair	18,3	33,3	28,8	30,5	26,5	25,7	31,9	25,0	21,6	18,3	27,2
Hoger universitair	11,3	17,9	29,9	23,7	23,8	20,7	25,0	19,6	10,8	6,5	20,2
Religie***											
Atheïst/vrijzinnige	14,3	6,8	29,2	23,2	17,9	17,8	21,2	35,1	24,2	15,3	18,7
Katholiek	32,9	53,9	16,2	23,2	36,5	39,5	34,2	5,3	26,0	42,9	35,2
Andere Christelijk	4,3	8,9	8,8	10,7	9,2	9,9	7,6	7,0	9,2	8,2	8,9
Moslim	2,9	5,3	6,0	7,1	6,7	1,1	1,6	26,3	10,6	1,0	5,5
Geen religie/overtuiging	41,4	24,1	34,5	35,7	27,8	30,0	32,6	21,1	27,5	27,6	29,2
Andere	4,3	1,0	5,3	0,0	2,0	1,6	2,7	5,3	2,6	5,1	2,5

***p< 0.001; ** p< 0.01; * p< 0.05. De gegevens werden gewogen naar geslacht, leeftijd en regio

Tabel 1.2. Socio-structurele kenmerken van de Franstalige kiezers per partij (%)

	Blanco	cdH	DéFi	Ecolo	Lokaal	MR	PP	PS	PTB	Totaal
Leeftijd										
18-34	49,2	43,1	35,9	42,3	36,0	37,6	50,0	37,7	40,2	39,4
35-44	21,2	18,5	10,9	17,7	14,7	19,4	10,7	17,4	20,7	17,2
45-54	10,2	16,2	14,1	18,2	18,4	18,2	14,3	16,2	13,8	16,4
55-64	10,2	11,5	17,2	14,1	16,9	10,9	14,3	15,4	13,8	14,4
65+	9,3	10,8	21,9	7,7	14,0	13,9	10,7	13,3	11,5	12,5
Geslacht										
Man	61,7	51,9	44,4	45,2	48,9	46,4	50,0	50,1	55,7	50,1
Vrouw	38,3	48,1	55,6	54,8	51,1	53,6	50,0	49,9	44,3	49,9
Opleiding***										
Geen/lager	3,2	0,0	5,6	6,3	6,1	3,6	15,4	5,6	8,8	5,8
Lager middelbaar	14,3	6,7	19,4	7,4	10,3	12,6	23,1	11,3	16,7	11,8
Hoger middelbaar	54,0	46,7	44,4	33,7	35,6	43,2	42,3	48,8	50,0	42,5
Hoger niet-universitair	12,7	26,7	22,2	28,4	26,6	27,9	15,4	24,2	15,8	24,1
Hoger universitair	15,9	20,0	8,3	24,2	21,4	12,6	3,8	10,1	8,8	15,8
Religie***										
Atheïst/vrijzinnige	18,3	15,4	19,7	30,3	24,1	21,9	32,0	21,1	28,1	23,3
Katholiek	20,2	24,4	32,8	18,3	36,1	31,9	32,0	24,5	18,3	27,0
Andere Christelijk	22,0	22,8	11,5	9,6	4,6	7,5	4,0	26,7	24,8	15,2
Moslim	22,9	23,6	23,0	26,4	25,5	25,0	24,0	15,5	15,7	21,9
Geen religie/overtuiging	6,4	2,4	3,3	7,7	3,5	4,4	4,0	3,5	8,5	4,7
Andere	10,1	11,4	9,8	7,7	6,3	9,4	4,0	8,8	4,6	7,9

***p < 0.001; ** p < 0.01; * p < 0.05. De gegevens werden gewogen naar geslacht, leeftijd en regio

Besluitend lijkt het erop dat socio-structurele kenmerken onderscheidende factoren blijven bij de keuze van de kiezers, hoewel de variaties niet steeds systematisch zijn voor alle partijen of betekenisvol qua effecten. De hierboven aangehaalde verkiezingsliteratuur gaf al aan dat het nodig is om bijkomend de attitudes van kiezers te analyseren om hun stemgedrag te begrijpen. Drie batterijen werden daarbij bekeken: de ideologische positionering van de kiezers, hun vertrouwen in de federale overheid en hun mate van tevredenheid met het functioneren van de lokale democratie.

Eerst werd de ideologische positionering van de kiezers op een links-rechts-as bestudeerd door de deelnemers aan de exitpoll te vragen zich op een schaal van 0 tot 10 te plaatsen (waarbij 0 gelijk is aan links en 10 aan rechts). De exitpoll 2018 laat zien dat ideologische positionering een belangrijke bepalende factor blijft voor het lokale stemgedrag gelet op de verdeling van de kiezers van de verschillende partijen op de links-rechts-as. In de tabellen 1.3 en 1.4 hebben kiezers die stemmen voor partijen die uitgesproken links zijn op economische en culturele vraagstukken (communisten, socialisten, ecologisten) vaker een score die dichterbij de 0 ligt. Voorstanders van rechtse partijen (christendemocraten, liberalen, N-VA en radicaal rechts) scoren daarentegen dichterbij de 10. De links-rechts-as komt zo duidelijk naar voren met de meest linkse scores bij de kiezers van de PVDA-PTB (3,7 bij de Nederlandstaligen en 3,8 bij de Franstaligen), Groen (3,7) en Ecolo (3,8), terwijl de kiezers van Vlaams Belang (6,6), N-VA (6,4) en MR (6,0) gemiddeld het meest rechts zijn. Interessant is vast te stellen dat de zogenaamde centrumpartijen inderdaad een electoraat aantrekken dat zichzelf ook in het centrum plaatst (bijvoorbeeld 5,3 voor CD&V en 5,0 voor cdH), net als de lokale lijsten (5,5 bij de Nederlandstaligen en 5,0 bij de Franstaligen) en de kartels (5,5).

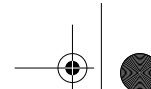
Lokale lijsten hebben dus een meer centristisch electoraat, terwijl de nationale partijen ideologisch onderscheiden blijven. De lokale politiek wordt sowieso vaak gepresenteerd als minder ideologisch. Voor sommige auteurs draait de dynamiek van de lokale verkiezingen immers rond consensusgerichte issues veeleer dan rond nationale politieke breuklijnen (Holtmann, 2008; Boogers & Voerman, 2010). In een recent Waals onderzoek stellen Dodeigne et al. (2019) dat deze conclusie echter rekening moet houden met de gemeentelijke context: lokale lijsten kunnen met hun consensusgerichte standpunten vooral electoraal voordeel doen in kleinere gemeenten met een meer homogene bevolking. In de grotere gemeenten met meer ongelijkheden worden daarentegen nationale politieke breuklijnen geactiveerd. De kiezer opteert daar vaker voor lijsten van nationale partijen.

Tabel 1.3. Attitudes van de Nederlandstalige kiezers per partij

	Blanco	CD&V	Groen	Kartels	Lokaal	N-VA	Open Vld	PVDA	sp.a	VB	Totaal
Links-rechts positionering***	5,0	5,3	3,8	5,5	5,5	6,4	5,7	3,7	4,4	6,6	5,3
Vertrouwen federale overheid***	4,1	5,5	5,0	5,1	5,2	5,7	6,1	4,3	4,7	3,9	5,2
Tevredenheid met democratie***	5,2	6,8	5,9	6,5	6,5	6,4	6,7	5,5	6,8	4,7	6,3
***p< 0.001; ** p< 0.01; * p< 0.05. De gegevens werden gewogen naar geslacht, leeftijd en regio											

Tabel 1.4. Attitudes van de Franstalige kiezers per partij

	Blanco	cdH	DéFI	Ecolo	Lokaal	MR	PP	PS	PTB	Totaal
Links-rechts positionering***	4,5	5,0	4,7	3,8	4,9	6,0	5,1	4,0	3,8	4,5
Vertrouwen federale overheid***	3,1	4,4	3,6	4,1	4,1	5,6	3,6	4,2	3,5	4,1
Tevredenheid met democratie***	4,3	6,3	5,4	5,7	6,0	5,9	4,3	6,3	4,9	5,8
***p< 0.001; ** p< 0.01; * p< 0.05. De gegevens werden gewogen naar geslacht, leeftijd en regio										

Het tweede element dat de stemkeuze verklaart, is hoe tevreden kiezers zijn met de democratie. Dit gezien de politieke schandalen en de afwijzing van traditionele formaties in de verkiezingscampagne van 2018.¹³ Terwijl kiezers globaal een enigszins positieve tevredenheid uitdrukken (6,3 bij de Nederlandstaligen en 5,8 bij de Franstaligen), tonen zij die blanco of voor radicaal rechtse partijen (VB en PP) stemden een duidelijk lagere tevredenheid (vaak zelfs onder het schaal-midden van 5 op 10). Dit is ook het geval voor het electoraat van de opkomende radicaal linkse partijen (PTB-PVDA) die dus eveneens een deel van de kiezers lijken aan te trekken met een afkeer van het huidige democratische leven.

Ten derde analyseren we in hoeverre het vertrouwen van kiezers in de federale regering van Charles Michel (N-VA, CD&V, Open Vld en MR) hun keuze voor partijen beïnvloedt. Overeenkomstig de rationele benadering (Key & Milton, 1966), kunnen we verwachten dat kiezers hun stem gebruiken om de zetelende regering te sanctioneren (of te belonen) op basis van gevoerd beleid. We zien daarbij een vrij duidelijk verband tussen de kiezers van de regeringspartijen en die van de oppositie. Aan de Franstalige kant geven alleen de kiezers van de MR (5,6) een positieve evaluatie aan de federale regering. Bij alle andere partijen is het vertrouwen negatief (minder dan 5, met een gemiddelde van 4,1 bij de Franstalige kiezers) en het laagste bij de blanco stemmers (3,1). Aan de Nederlandstalige kant vinden we hetzelfde patroon: kiezers met vertrouwen in de federale overheid steunen vaker de coalitiepartijen – en in het bijzonder de N-VA (met de hoogste score van 6,1) – terwijl kiezers met neutraal of negatief vertrouwen (5 of lager) opteren voor de federale oppositiepartijen. We moeten ten slotte wel opmerken dat dit een eenvoudige correlatie kan zijn en geen sterke causaliteit. Vanuit partijloyaliteit kunnen sommige kiezers een positieve of negatieve beoordeling geven, terwijl een cognitieve vooringenomenheid ertoe kan leiden dat burgers hun vertrouwensbeoordeling in de overheid afstemmen op hun partijkeuze.

Last but not least voeren we multivariate regressies uit om na te gaan welke variabelen invloed blijven uitoefenen nadat ze samen zijn getest. De modellen zijn gebaseerd op de hierboven beschreven resultaten, maar bieden meer geavanceerde analyses. Ze maken het vooral mogelijk om tegelijkertijd het effect van deze verschillende variabelen te testen (waaraan we zogenaamde controlevariabelen hebben toegevoegd met betrekking tot de woonplaats van de kiezers, zij die de eerste keer konden kiezen en de gemeentelijke context op basis van de graad van verstedelijking).

Tabel 1.5 geeft een vereenvoudigde versie weer van de resultaten van onze multinomiale modellen van stemkeuze, met de statistische significantie van de variabelen. Bij de sociodemografische variabelen zien we dat alleen onderwijs en religie hun effect behouden, het overige gelijk blijvend. Bij de Nederlandstaligen blijft het geslacht marginaal significant, terwijl de 'sterkte' van het effect matig is in de waargenomen verschillen tussen de kiezers. De variabelen die verband houden met de attitudes blijven allemaal significant.

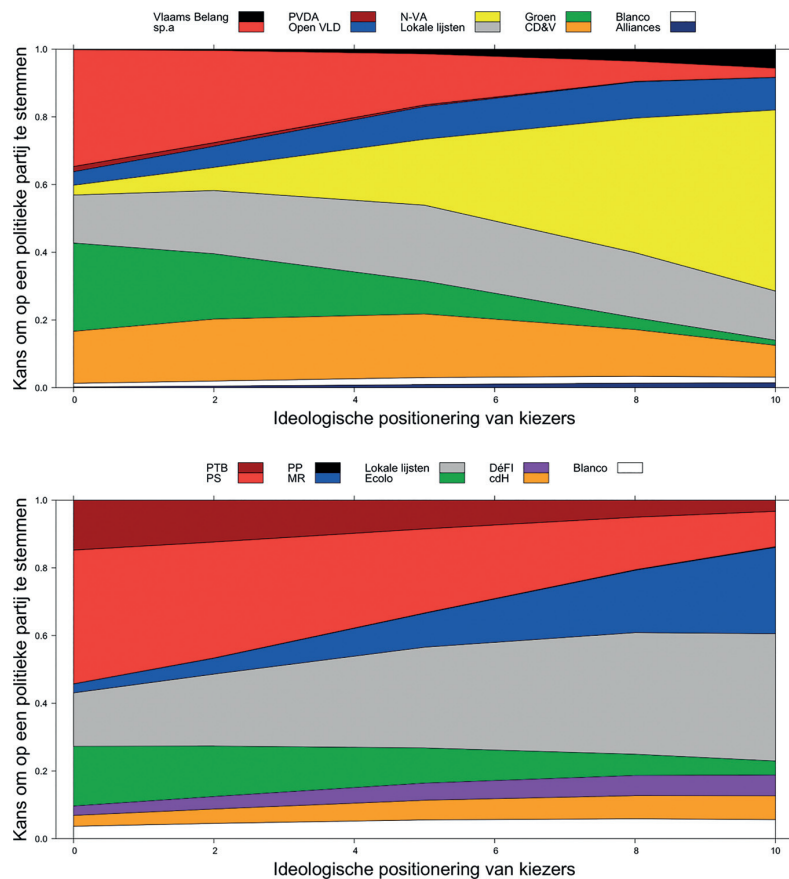
¹³ Het verwerpen van de traditionele partijen wordt bevestigd bij de drievoudige stembusgang van mei 2019.

Tabel 1.5. Multinomiale modellen van determinanten van stemkeuze

	Nederlandstaligen			Franstaligen		
	LR Chisq	Df	Pr(>Chisq)	LR Chisq	Df	Pr(>Chisq)
Geslacht	14.795	9	0,097	2.975	8	0,936
Opleiding	77.616	36	< 0,000	57.068	32	0,004
Leeftijd	32.878	36	0,618	33.808	32	0,380
Domiciliëring sinds 2012	10.662	9	0,300	10.343	8	0,242
Eerste keer kiezer sinds 2014	4.312	9	0,890	6.277	8	0,616
Religie	133.639	45	< 0,000	59.008	40	0,027
Links-rechts positionering	222.242	9	< 0,000	47.573	8	< 0,000
Tevredenheid met democratie	56.786	9	< 0,000	26.565	8	0,001
Vertrouwen in federale overheid	44.718	9	< 0,000	23.252	8	0,003
Verstedelingsgraad	300.893	18	< 0,000	135.654	16	< 0,000
Significantie niveaus: 0 '***' 0,001 '**' 0,01 '*' 0,05 '.' 0,1 '.' 1						

Figuur 1.2 toont het effect van ideologie op de partijkeuze voor de Nederlandstalige en Franstalige respondenten. Deze figuur moet als volgt worden gelezen: op de X-as vinden we de verdeling van de ideologische positionering van kiezers van 0 (uiterst links) tot 10 (uiterst rechts). Op de Y-as komt het aandeel van de verschillende partijen (gekleurd volgens de ideologie) overeen met de waarschijnlijkheid van kiezers om voor elke partij te stemmen volgens hun ideologische positionering. Als het gebied van een partij 1/10 van het geheel bedekt, komt dit overeen met een kans van 10% en zo voor elke partij overeenkomstig de waarde op de links-rechts schaal. Voor een betere leesbaarheid, zet de schaal benchmarks op 0%, 20%, 40%, 60% en 100%.

Hoewel de gemeenteraadsverkiezingen regelmatig worden voorgesteld als minder partijpolitiek en gericht op lokale vraagstukken en de persoonlijkheid van de kandidaten, bevestigt het multivariate model dat ideologie een bepalende factor blijft bij het stemmen (zelfs na controle op andere kenmerken van kiezers). De links-rechts-as blijft dus een belangrijke cognitieve binnenweg in de keuze van kiezers. Figuur 1.2 laat immers zien dat bij kiezers die zichzelf zeer links definiëren (waarde 0), de kans dat ze stemmen voor de N-VA slechts 1,6% is. Maar dit aandeel verandert naarmate we meer naar rechts op de schaal opschuiven om uit te komen op 43,9% van de kiezers die zich zeer rechts definiëren (10). In de Franstalige politieke wereld volgen MR-kiezers – en in mindere mate die van lokale lijsten – ook dit patroon. Links van het politieke spectrum zijn de gecumuleerde gebieden van socialisten (sp.a en PS) en ecologisten (Groen en Ecolo) volledig omgekeerd: deze partijen trekken de meerderheid van de meest linkse kiezers aan (waarde 0), maar dit aandeel neemt vrij snel af voor kiezers die zich het meest rechts positioneren. Merk ten slotte op dat de centrumpartijen (CD&V, cdH en DéFI) waarschijnlijkheden hebben die homogeen verdeeld zijn over de hele links-rechts as. Verrassender is dat Open Vld geen zeer duidelijke verdeling heeft aan de rechterkant, maar een die vergelijkbaar is met die van de centrumpartijen.

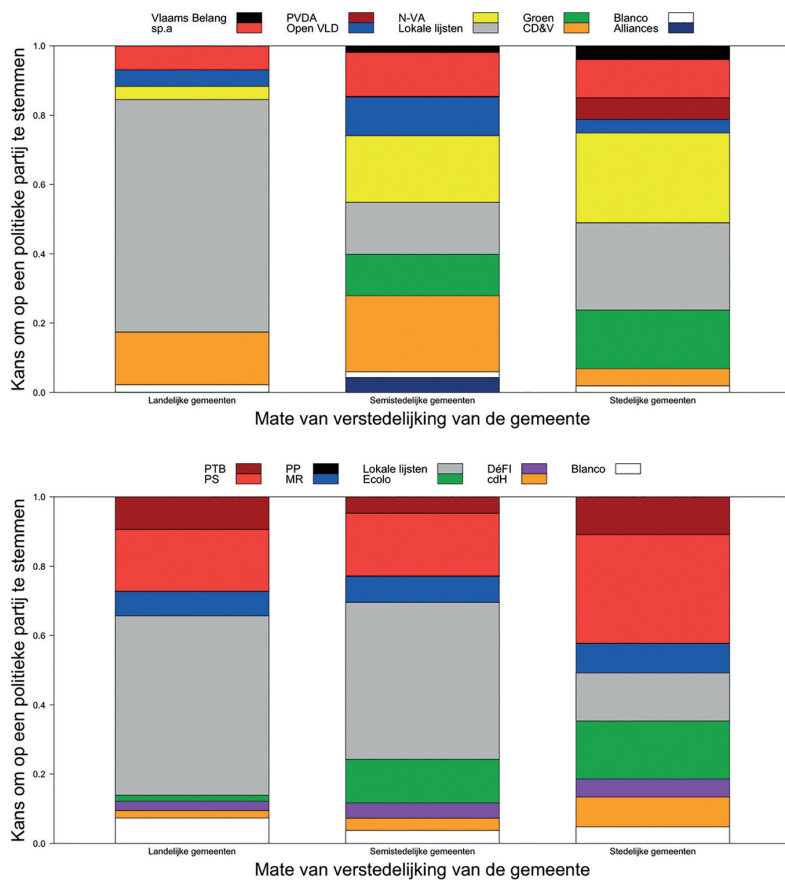
Figuur 1.2. Effecten van de ideologische positionering van kiezers op hun stemkeuze

Tot slot merken we in Figuur 1.3 dat de gemeentelijke context erg belangrijk blijft voor het verklaren van stemgedrag (als een van de meest opvallende effecten). Naast hun houdingen en sociodemografische kenmerken, stemmen kiezers heel anders al naargelang ze in een landelijke, semi-stedelijke of stedelijke gemeente wonen. Zo domineren lokale lijsten ontegensprekelijk de verkiezingen in de landelijke wereld. In deze gemeenten hebben de lokale lijsten een kans van 67,1% om kiezers aan te trekken in Vlaanderen en 44,2% in Wallonië en Brussel (en ook een kans van 38,9% in de semi-stedelijke gemeenten in het zuiden van het land). In de stedelijke wereld zijn het de nationale partijen die het gemeentelijke politieke landschap domineren, terwijl de lokale lijsten slechts een kans van 19,8% hebben in Vlaanderen en 10,6% in Wallonië en Brussel op de steun van de kiezer. Merk wel op dat de meerderheid van de Nederlandstalige en Franstalige kiezers in stedelijke gemeenten woont die groter zijn in

LOKALE KIEZERS HEBBEN HUN VOORKEUR. DE GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN VAN 2018 GEANALYSEERD.

omvang. Deze resultaten benadrukken dat de electorale vraag wel sterk bepaald wordt door de activering van nationale politieke breuklijnen tijdens de campagne – afhankelijk van de mate van verstedelijking (Dodeigne et al., 2019).

Figuur 1.3. Effecten van de mate van verstedelijking van de gemeente van de kiezers op hun stemkeuze

5. Overzicht van het boek: centrale vragen en voornaamste bevindingen

In hoofdstuk 2 schetsen Jérémy Dodeigne, Min Reuchamps, Kristof Steyvers en Ferdinand Teuber de stemmotieven op basis van de uitspraken van de lokale kiezer. Die heeft heel wat redenen voor zijn stemkeuze, die de auteurs groeperen langsheen twee dimensies die in beide taalgemeenschappen opduiken. De eerste is rela-

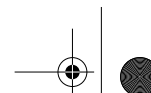
HOOFDSTUK 1. HET KIESGEDRAG BIJ DE LOKALE VERKIEZINGEN VAN 2018 BESTUDEERD

tief algemeen en zet continuïteit tegenover verandering. Vertrouwen in en steun voor een lijst van de uittredende meerderheid dan wel wantrouwen en steun voor de oppositie verdelen de bijbehorende kiezersgroepen. De wens naar verandering blijkt ook sterker in gemeenten met een politiek schandaal. De tweede is meer specifiek en gaat over persoonlijke bekendheid en nabijheid dan wel programma en inhoud. Het zet de kiezers in landelijke gemeenten af van deze in hun meer verstedelijkte tegenhangers. Ook hoger opgeleiden geven vaker programmatorische of inhoudelijke motieven aan. De kaart heeft weinig nationale richtingswijzers. Stemmen bij de lokale verkiezingen lijkt voor kiezers dus niet zomaar van tweede orde (al blijft de wetstraat langs nationale partijen en politici in België steeds dicht bij de dorpsstraat). De lokale kiezer heeft dus vooral algemene en specifieke *lokale* redenen.

Het belang van programma en inhoud langsheen nationale dan wel lokale lijnen komt ook in hoofdstuk 3 van Nicolas Bouteca en Jonas Lefevere aan bod. De auteurs gebruiken wel een andere invalshoek. Ze bekijken immers of de thematische reputaties van nationale partijen (bekend als *issue ownership*) ook bij de lokale verkiezingen spelen, of de plaatselijke context inwerkt op de sterkte daarvan en of ze het stemgedrag bepalen. Bouteca en Lefevere vinden heel wat contextuele variatie in de partijreputaties waarvan de sterkte samengaat met electoraal succes en meerderheidsdeelname. Partijen kunnen lokaal dus enigszins autonoom aan hun eigen reputatie werken. Tegelijk zijn er ook tekenen dat deze deels berust op nationale beelden. Partijen van dezelfde familie worden over de taalgrens heen vaak met dezelfde thema's verbonden. Daarnaast is er ook een inhoudelijke link met reputaties op bepaalde thema's over de bestuursniveaus heen. Dat geldt meer in Wallonië dan in Vlaanderen (waar fragmentering voor gespreide reputaties zorgt). Partijen die door kiezers als eigenaar gezien worden van een thema weten ook sneller hun stem te verwerven. Dit benadrukt het belang van programmatorische en inhoudelijke motieven voor een betekenisvol deel van het kiezerskorps.

Samira Azabar en Peter Thijssen gaan in hoofdstuk 4 dieper in op de vraag of de moslimstem bestaat. Moslims blijken in ieder geval een meer uitgesproken voorkeur te hebben voor linkse partijen. In Vlaanderen is dat meer verdeeld over de drie partijen die tot dit blok kunnen worden gerekend (PVDA, Groen en sp.a). In Brussel (waar moslims ook vaker blanco stemmen) en Wallonië concentreert het sterker bij de socialisten (PS). In Vlaanderen stemmen moslims ook vaker voor centrumrechtse partijen dan in Wallonië. De ruimere politieke context werkt dus in op de moslimstem. De auteurs bekeken ook de stemmotieven. Een kleine minderheid moslims verklaart het eigen kiesgedrag uit religieuze en identitaire motieven. Deze kiezers vinden we vooral in Vlaanderen. Al bij al blijken de gronden voor het stemgedrag gelijk te lopen met de rest van de bevolking. Ook moslims verwijzen vaak naar de identificatie met of de ideologie van de voorkeurspartij.

Caroline Close, Jérémy Dodeigne, Sofie Hennau en Min Reuchamps gaan in hoofdstuk 5 dieper in op politiek vertrouwen. Ze bekijken hoe dit varieert tussen en binnen verschillende bestuursniveaus en welke factoren dat kunnen verklaren. De auteurs hebben daarbij bijzondere aandacht voor de mogelijke invloed van politieke schandalen waarmee het lokale niveau in de afgelopen legislatuur geconfronteerd

werd. Zoals eerder vastgesteld blijkt het vertrouwen in het lokale relatief hoger dan dit in andere niveaus. Oudere en hoogopgeleide kiezers hebben meer politiek vertrouwen, zij die zich op de ideologische polen situeren minder. Voor wie langer in de gemeente verblijft of tevreden is met de werking van de plaatselijke democratie, geldt dat vertrouwen specifiek lokaal. Politiek vertrouwen beïnvloedt stemgedrag doorheen de keuze voor meerderheid of oppositie. Ook de context doet ertoe. In gemeenten met schandalen ligt het vertrouwen lager. Toch kan het object daarvan verschillen al naargelang het bestuursniveau doorheen de evaluatie die kiezers maken van lokale verkozenen. Het effect van de schandalen loopt langs de a priori evaluatie door kiezers van de betrouwbaarheid van hun politici.

Koenraad De Ceuninck, Tom Verhelst, Pierre Baudewyns en Maximilien Cogels onderzoeken in hoofdstuk 6 wie de kiezers zijn die al dan niet een voorkeurstem uitbrachten en waarom ze dat deden. Het uitblijven van voorkeurstemgedrag (waarmee we lokale verkiezingen doorgaans vereenzelvigen) verklaren kiezers door een gebrek aan kennis over de kandidaten, het akkoord gaan met de lijstvolgorde of met de ideologie en het programma van de partij. Een deel van die kiezers zegt dan weer niet te weten waarom men zich tot een lijststem beperkt heeft. Elk van die redenen hangt samen met een specifieke set van kiezerskenmerken (zoals het socio-demografische profiel, de partijvoorkeur of de regio van de gemeente). Competentie, populariteit en bekendheid van de kandidaten zijn dan weer de meest aangehaalde redenen voor een voorkeurstem. Die bekendheid komt vooral uit het sociale of professionele leven van de kiezer of doorheen plaatselijke reputatie (en soms ook door de kiescampagne). Competentie speelt vaker bij hoogopgeleide kiezers, zij die kiezen voor nieuwe partijen en in grote (Vlaamse) gemeenten. Bekendheid dan weer bij laagopgeleiden, bij het electoraat van de traditionele partijen en in hun kleine (Waalse) tegenhangers. De analyse toont zo de verschillende wegen naar een voorkeurstem.

De meervoudige voorkeurstem en de kartellijst staan centraal in hoofdstuk 7 van de hand van Peter Thijssen, Bram Wauters en Jean-Benoit Pilet. De auteurs stellen vast dat minder kiezers een voorkeurstem uitbrengen maar dat zij die dit doen dan wel meer kandidaten steunen. Lager opgeleide kiezers, deze met veel interesse in de lokale politiek en in kleine gemeenten doen dat verhoudingsgewijs vaker. Het bevestigt het belang van hulpbronnen en nabijheid in het verklaren van voorkeurstemgedrag. Thijssen en zijn collega's gingen ook dieper in op de rol van partijidentificatie in het uitbrengen van een voorkeurstem door kiezers van kartellijsten (een alliantie van kandidaten van verschillende partijen) en hoe instrumentele motieven daarop kunnen inwerken (waarbij kiezers van de kleinere kartelpartner meer voor de eigen kandidaten stemmen). Het onderzoek toont dat kartellijsten meer voorkeurstemmen krijgen dan gewone partijlijsten. Zeker op burgemeesterslijsten stemmen aanhangers van de kleinere kartelpartner meer voor eigen kandidaten (die zo ook meer verkozenen haalt). Toch spelen dergelijke effecten niet altijd en overall. De Brusselse kartels met partners uit beide taalgemeenschappen halen juist minder voorkeurstemmen. De erg asymmetrische krachtverhoudingen spelen daarin wellicht een rol.

HOOFDSTUK 1. HET KIESGEDRAG BIJ DE LOKALE VERKIEZINGEN VAN 2018 BESTUDEERD

Jérémy Dodeigne, Jean-Benoît Pilet en Peter Thijssen bestuderen in hoofdstuk 8 strategisch stemgedrag. Het gaat dan om de mate waarin rationele verkiesbaarheidsoverwegingen meespelen bij de voorkeurstem voor een of meerdere kandidaten. Kiezers bleken beter in staat dergelijke inschatting te maken voor kandidaten waar ze wel voor kozen dan voor hun tegenhangers waarvoor ze dat niet deden. De inschattingen zijn hoger (en kwalitatief beter) voor eigen kandidaten die uiteindelijk verkozen geraakten of op een verkiesbare plaats stonden. Zelfverklaarde interesse in de lokale politiek maakt de inschatting accurater (vooral die van winst). Nieuwe of Brusselse kiezers kunnen dan weer beter electoraal verlies voorspellen (van de eigen en/of een andere kandidaat). Hoe hoger op de lijst, hoe groter de geschatte kans op verkiezing. Een betekenisvol deel van de kiezers speelt dus strategisch in op het kandidatenaanbod. Ze kunnen vooral accuraat de verkiesbaarheid van de eigen kandidaat van voorkeur afwegen. Contextuele verschillen in electorale procedures bepalen mee de kwaliteit van die inschatting.

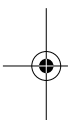
Robin Devroe, Silvia Erzeel, Sigrid Van Trappen, Chloé Janssen en Jonas Lefevere stellen in hoofdstuk 9 scherp op gendergerelateerd stemgedrag. Concreet beantwoorden de auteurs de vraag of en waarom het geslacht van kandidaten bepalend is voor het stemgedrag van kiezers. Ze hielden rekening met de individuele kenmerken van kiezers en het belang dat deze hechtten aan mannelijke dan wel vrouwelijke beleidsthema's. Devroe en haar collega's vinden dat kiezers ook bij de lokale verkiezingen vaker enkel op mannen stemmen dan enkel op vrouwen of kandidaten van beide geslachten. Het vigerende Waalse rits-principe kon dit patroon niet keren. Vrouwen, linkse kiezers of zij die veel belang hechten aan gendergelijkheid zijn vaker geneigd (ook) voor vrouwen te stemmen. Die algemene determinanten van voorkeur sporen lokaal met nationaal. Dat geldt niet voor de specifieke interactie met politieke belangstelling die het effect van geslacht verkleint. Het belang gehecht aan mannelijk of vrouwelijk veronderstelde beleidsthema's had dan weer weinig effect op het gendergerelateerd stemgedrag.

Chloé Jansen en Sigrid van Trappen belichten in hoofdstuk 10 het etnisch stemgedrag. Ze bespreken de voorkeurstem voor Maghrebijnse, Turkse en Afrikaanse kandidaten in vier gemeenten waar de steekproef ruimer werd getrokken om voldoende niet-Belgische kiezers te bevragen. De auteurs gingen na welke kiezers een voorkeurstem voor dergelijke kandidaten uitbrachten, of die spoorde met hun eigen achtergrond en verschilde al naargelang het geslacht van de kandidaten. Jansen en Van Trappen vinden dat kiezers met Maghrebijnse, Turkse of Afrikaanse origine vaker stemmen voor kandidaten met deze achtergrond (ook wanneer we andere factoren mee in beschouwing nemen). Dit gedrag is doorgaans co-etnisch (waarbij vooral Turkse kiezers voor dito kandidaten stemmen). Het is ook intersectioneel. Kiezers uit etnische meerderheidsgroepen hebben een voorkeur voor vrouwelijke kandidaten uit een etnische minderheid. Kiezers met Turkse of Maghrebijnse roots dan weer voor hun mannelijke tegenhangers. Afrikaanse kiezers tonen geen duidelijke gendervoorkeur.

Referenties

- Boogers, M. & Voerman, G. (2010). Independent Local Political Parties in the Netherlands. *Local Government Studies*, 36(1), 75-90.
- Campbell, A., Converse, P., Miller, W. & Stokes, D. (1960). *The American Voter*. New York: University of Chicago Press.
- Clark, A. & Krebs, T. (2012). Elections and Policy Responsiveness. In K. Mossberger, S. Clarke & P. John (Eds.). *The Oxford Handbook of Urban Politics* (pp. 87-113). Oxford: Oxford University Press.
- Close, C., Dodeigne, J., Jacquet, V. & Matagne, G. (2020). Introduction. In J. Dodeigne, C. Close, V. Jacquet & G. Matagne (Eds.). *Les élections locales du 14 octobre 2018 en Wallonie et à Bruxelles: une offre politique renouvelée?*. Bruges: Vanden Broele.
- Dandoy, R., Dodeigne, J., Matagne, G. & Reuchamps, M. (Eds.) (2013). *Les Élections Communales de 2012 en Wallonie*. Brugge: Vanden Broele.
- Dassonneville, R., Marien, S. & Hooghe, M. (2012). *PartiRep Exit-Poll 2012. Technical Report*. Leuven: KUL.
- Dassonneville, R., Hooghe, M., Marien, S. & Pilet, J.-B. (Eds.) (2013). *De lokale kiezer. Het kiesgedrag bij de Belgische gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012*. Brussel: ASP.
- Dassonneville, R., Baudewyns, P. & Willocq, S. (2015). La volatilité électorale. In K. Deschouwer, P. Delwit, M. Hooghe, P. Baudewyns & S. Walgrave (Eds.), *Décrypter l'électeur. Le comportement électoral et les motivations du vote* (pp. 42-57). Lannoo Campus: Tielt.
- Deschouwer, K., Verthé, T. & Rihoux, B. (2013). *Op zoek naar kiezers. Lokale partijafdelingen en de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012*. Brussel: ASP.
- Dodeigne, J., Jacquet, V. & Reuchamps, M. (2019). The attractiveness of local and national list labels: the role of socio-economic inequalities on the success of electoral lists. *Local Government Studies* (online first).
- Dodeigne, J., Pilet, J.-B. & Talukder, D. (2020a). Personnalisation des élections dans un contexte de fin de l'effet dévolutif. In J. Dodeigne, C. Close, V. Jacquet & G. Matagne (Eds.). *Les élections locales du 14 octobre 2018 en Wallonie et à Bruxelles: une offre politique renouvelée?* Bruges: Vanden Broele.
- Dodeigne, J., Close, C. & G. Matagne. (2020b). Le scrutin communal: une affaire nationale ou locale?, In J. Dodeigne, C. Close, V. Jacquet & G. Matagne (Eds.). *Les élections locales du 14 octobre 2018 en Wallonie et à Bruxelles: une offre politique renouvelée?* Bruges: Vanden Broele.

- Dodeigne, J., Vandeleene, A. & Teuber, F. (2020c). La professionnalisation du scrutin communal de 2018 en Wallonie: loin d'une arène d' 'amateurs', mais une professionnalisation en baisse, In J. Dodeigne, C. Close, V. Jacquet & G. Matagne (Eds.). *Les élections locales du 14 octobre 2018 en Wallonie et à Bruxelles: une offre politique renouvelée?* Bruges: Vanden Broele.
- Golder, S., Lago, I., Blais, A., Gidengil, I. & Gschwend, T. (2017). *Multi-Level Electoral Politics. Beyond the Second-Order Election Model*. Oxford: Oxford University Press.
- Harris, A., Kao, K. & Lust, E. (2016). The Determinants of Local and National Vote Choice: Evidence from a Conjoint Experiment. *Comparative Democratization*, 16(1), 8-11.
- Holtmann, E. (2008). Local Lists in Europe. In M. Reiser & E. Holtmann (Eds.). *Farewell to the Party Model? Independent Local Lists in East and West European Countries* (pp. 11-19). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Jacquet, V., Devillers, S. & Reuchamps, M. (2020). Les listes citoyennes, In J. Dodeigne, C. Close, V. Jacquet & G. Matagne (Eds.). *Les élections locales du 14 octobre 2018 en Wallonie et à Bruxelles: une offre politique renouvelée?* Bruges: Vanden Broele.
- Key, V.O. & Milton, C. (1966). *The Responsible Electorate. Rationality in Presidential Voting 1936-1960*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kjaer, U. & Steyvers, K. (2019). Second Thoughts on Second-Order? Towards a Second-Tier Model of Local Government Elections and Voting. In R. Kerley, P. Dunning & J. Liddle (Eds.), *Routledge Handbook on International Local Government Research* (pp. 405-417). London: Routledge.
- Lazarsfeld, P., Berelson, B. & Gaudet, H. (1944). *The People's Choice: How The Voter Makes Up His Mind In A Presidential Campaign*, New York: Columbia University Press.
- Marschall, M. (2010). The Study of Local Elections in American Politics. In J. Leighley (Ed.), *The Oxford Handbook of American Elections and Political Behavior* (pp. 471-492). New York: Oxford University Press.
- Marschall, M., Shah, P. & Anirudh, R. (2011). The Study of Local Elections. A Looking Glass into the Future. *PS: Political Science and Politics*, 44(1), 97-100.
- Nie, N., Verba, S. & Petrocik, R. (1976). *The Changing American Voter*. Cambridge and London: Harvard University Press.
- Oliver, E. & Ha, S. (2007). Vote Choice in Suburban Elections. *American Political Science Review*, 101(3), 393-408.

Oliver, E., Ha, S. & Callen, Z. (2012). *Local Elections and the Politics of Small-Scale Democracy*. Princeton: Princeton University Press.

Pilet, J.-B., Andre, A., Dassonneville, R., Depauw, S., Hooghe, M., Jacobs, D., Kelbel, C., Marien, S., Schouteden, A., van Aelst, P. & Wauters, B. (2013). *Voting for candidate(s). The use of mock ballots in the study of preferential voting. First lessons on the Belgian local elections of 2012*. Barcelona: EPSA Annual Conference.

Pilet, J.-B., Talukder, D., Sanhueza, M.J. & Dodeigne, J. (2020). Personnalisation des élections dans un contexte de fin de l'effet dévolutif. In J. Dodeigne, C. Close, V. Jacquet & G. Matagne (Eds.). *Les élections locales du 14 octobre 2018 en Wallonie et à Bruxelles: une offre politique renouvelée?* Bruges: Vanden Broele.

Reiser, M. (2008). Conclusion: Independent Local Lists in East and West European countries. In M. Reiser & E. Holtmann (Eds.). *Farewell to the Party Model? Independent Local Lists in East and West European Countries* (pp. 277-293). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Rihoux, B., Buelens, J. & Deschouwer, K. (Eds.) (2008). *Entre l'électeur et le quartier général. Les sections locales des partis et les élections communales de 2006*. Brussels: VUB Press.

Steyvers, K. & De Ceuninck, K. (2013). De kracht van verandering of plus ça change? De gemeenteraadsverkiezingen van 2012 in het licht van de trends sinds de fusies van 1976. In H. Reynaert & K. Steyvers (Eds.), *De verkiezingen van 14 oktober 2012: de kracht van verankering?* (pp. 15-40). Brugge: Vanden Broele.

Steyvers, K. & Heyerick, A. (2017). Fifty shades of Rokkan? Reconceiving local party system nationalization in Belgium. *Croatian and Comparative Public Administration*, 17(4), 509-538.